

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ДОСВІД ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Останнім часом спостерігається стійке зростання інтересу наукової спільноти до проблематики торгівлі людьми. Маємо низку цікавих історичних та культурологічних досліджень проблем рабства і работоргівлі С. Абрамової, А. Валлона, В. Куріцина, І. Левіна, І. Травінського, А. Пашерстніка, кримінально-правові дослідження В. Голіної, Н. Гуторової, В. Іващенко, В. Козака, Я. Лизогуба, А. Орлеана, В. Пясковського та ін.[1]. На сьогодні можна виділити принаймні п'ять підходів до вивчення феномену торгівлі людьми: 1) торгівля людьми як проблема порушення прав людини; 2) торгівля людьми як проблема боротьби зі злочинністю; 3) торгівля людьми як проблема розподілу трудових ресурсів; 4) торгівля людьми у контексті проституції; 5) торгівля людьми у контексті незаконної трансплантації органів[2].

Торгівля людьми як соціальне явище існує з давніх часів і тісно пов'язана з рабством. Класичні моделі рабства, головною ознакою яких було перетворення людини на об'єкт відносин власності, тобто позбавлення її загальноприйнятих людських прав, були притаманні країнам Стародавнього Сходу, давньогрецькому суспільству, державам у період Римської імперії, окремим країнам у часи середньовіччя. На ранніх стадіях суспільного розвитку ставлення до купівлі-продажу людей було звичним, унормованим, вважалося, що чим більшою є кількість рабів у володінні, тим власник майновитіший. Філософи ж або обґрунтовували доцільність рабства (як, наприклад, Аристотель), або сприймали його як факт (Платон, Тома Аквінський), або критикували (Сенека, Монтеск'є).

Торгівля людьми отримала новий імпульс разом із завоюваннями іспанських королів на Піренейському півострові. Християнська культура зразка тогочасної Іспанської держави була агресивною, у ній відновилась інквізиція, фанатична релігійність і презирство до праці на землі та ремесел, як занять, не гідних для християн. Відповідно була потрібна робоча сила, що забезпечить виробництво, – багато маврів і північноафриканців стали рабами.

Епоха Відродження, для якої характерним вважається гуманізм і антропоцентризм, завдяки великим географічним відкриттям дала поштовх новій хвилі рабства. Після відкриття морського шляху до Індії торгівля рабами стала одним із найбільш рентабельних занять – поряд із торгівлею золотом, слоновою кісткою, кавою, коштовним камінням, цінною деревиною, шкірами тощо. Високий зиск від торгівлі людьми призвів до того, що у Великій Британії рабство було скасовано лише у 1807 р.[1].

До моделей класичного рабства тяжіло плантаційне рабство на американському континенті. Якщо у США рабству було покладено край внаслідок Громадянської війни 1861–1865 рр. й втіленню прокламації А. Лінкольна про звільнення усіх рабів, то, наприклад, в Бразилії «золотий закон» остаточно відмінив рабство лише у 1888 році.

Отже, у міру еволюції суспільства підходи до рабства лібералізувались. На кінець XIX ст. усталилось розуміння неможливості існування такої форми використання людей, яка порушує їхнє право на життя, свободу, особисту недоторканність, право вільно пересуватися, обирати місце перебування і проживання.

У сучасному суспільстві вже не існує легальної можливості однієї людини володіти іншою, але як соціальне явище рабство не зникло. Для позначення нового рабства використовується спеціальний термін – «торгівля людьми» або «траффікінг», під яким розуміють здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування, купівлю-продаж або одержання людини шляхом погрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або шляхом підкupu, у вигляді платежів або вигод, для отримання згоди особи, що контролює іншу особу [3].

К. Бейлз, на основі порівняльного аналізу класичного та нового рабства, вказує низку характерних рис останнього. Так, при рабстві нового зразка володіння одних людей іншими базується виключно на фізичному примусі, отже К. Бейлз пропонує називати цих людей «рабоутримувачі» а не «рабовласники». Якщо рабство старого зразка вимагало оформлення офіційного права власності, ціна на рабів була високою, рабів і господарів пов'язували довгострокові відносини, у зв'язку з чим рабів підтримували у працездатному стані, то для нового рабства євластивим ухилення від оформлення права власності, низька ціна рабів, натомість надзвичайно високим є рівень прибутку, надлишок потенційних рабів, короткострокові відносини, замінюваність рабів, про яких не дбають. Принципова відмінність між названими моделями рабства полягає також в тому, що в минулому рабовласники відкрито демонстрували своїх рабів, пишалися їх числом та здібностями, сучасні ж «рабоутримувачі» намагаються у будь-який спосіб приховати факт рабства через його незаконність. Говорячи про необхідні умови формування системи новогорабства, К. Бейлз вказує також на те, що найуспішніше воно розвивається в умовах крайнього зубожіння населення, коли є люди доступні для закабалення, коли вартість утримання раба нижче вартості найманої робочої сили, коли є попит на товари, вироблені рабською працею за ціною, що робить утримання рабів вигідним [4].

Україна є країною походження, транзиту та призначення у торгівлі людьми. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), з 1991 року й до сьогодні понад 230 000

українців постраждали від торгівлі людьми, що робить Україну однією з основних країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі[5]. Комплексна програма протидії торгівлі людьми МОМ в Україні розпочала свою роботу в 1998 році, й передбачає зокрема проведення емпіричних досліджень та збір статистичної інформації в означеній сфері. Так, дані МОМ по Україні дозволяють відслідкувати динаміку ситуації з торгівлею людьми в Україні за 18 років. Зокрема, кількість постраждалих осіб; країни призначення торгівлі людьми (серед яких домінує Російська Федерація) та країни транзиту; основні форми експлуатації (сексуальна, трудова, змішана, жебрацтво тощо); види реінтеграційної допомоги, надані постраждалим особам, та результати виконання реінтеграційних планів; заходи Уряду щодо протидії торгівлі людьми (кількість злочинів, що були зареєстровані МВС України, та кількість кримінальних справ з винесенням вироку судами України за ст.149 (раніше ст.124-1 КК України), кількість осіб з офіційним статусом особи, що постраждала від торгівлі людьми (статус запроваджено з 2012 року)).

З 1997 року в напрямі запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, активно працює Міжнародний жіночий правозахисний центр «Іа Страда-Україна». На замовлення Центру, Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.О. Яременка у 2007 році було проведено всеукраїнське репрезентативне опитування щодо ставлення населення України до проблеми торгівлі людьми[6]. На сьогодні є очевидною необхідність проведення повторних опитувань, зважаючи на зростання масштабів проблеми торгівлі людьми, проведення потужних інформаційних і профілактичних кампаній в останні роки та зміни в українському законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровко І. Соціальні та культурні витоки торгівлі людьми: історична ретроспектива й сучасність. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2011_1_14
2. Кушнір О. Підходи до розуміння торгівлі людьми. URL: <http://goal-int.org/pidxodi-yak-do-rozuminnya-torgivli-lyudmi/>
3. Торговля людьми (траффикинг): пособие для преподавателей и студентов. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/university_manual_humantrafficking_rus.pdf
4. К. Бейлз. Одноразовые люди. Новое рабство в системе глобальной экономики. URL: https://sociologica.hse.ru/data/2011/03/31/1211857723/2_4_5.pdf
5. Протидія торгівлі людьми в Україні: Статистика МОМ станом на 31 грудня 2018 року. URL: <http://www.iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>
6. Ставлення населення України до проблеми торгівлі людьми та організації надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми. URL: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_53.html